

Cultural-Communication Functionology of University Mosques; Case study of Tehran University, Tarbiat Modares and Sharif mosques

Meysam Farokhi (PH.d)¹, Fatemeh khalaje²

Abstract

The main purpose of this study is to identify the cultural-communication functions of university mosques. The mosque is one of the main cultural and social institutions and centers of society. Due to its special type of audience, which includes faculty, students, staff and scientific and cultural elites of the society, the university is one of the influential institutions on society and people that can be the basis for many developments in the country. Therefore, proper planning, compilation and implementation of cultural programs in this important institution (University Mosque) seems necessary and useful. To conduct this research with qualitative research method and content analysis and purposeful sampling, interviews were conducted with the trustees of the three mosques of the University of Tehran, Tarbiat Modares and Sharif, with the approach of communication and cultural functions of the mosque; And the details of the cultural and communication programs of the University Mosque are uploaded in the table of key points. By examining one hundred key points and considering the similarity of some of the main concepts and categories, the basic themes have been extracted. Examining the similarity of these themes and the overlap between them, eight cases of organizing themes, which were in fact the cultural-communication functions of the university mosque, have been identified. Finally, the special cultural-communication functions of the university mosque with educational, enlightenment, culture-building, propaganda, service, information, communication with the audience and guidance have been studied and identified.

Keywords: *Cultural function, communication function, university mosque, culture, communication.*

1 . Correspondent Author: Assistant professor, department of communication and cultural studies, Refah University, Tehran

2 . MA in Advertisement and cultural communication, Soore University

کارکردشناسی فرهنگی- ارتباطی مساجد دانشگاهی؛ مورد مطالعه مساجد دانشگاه‌های تهران، تربیت مدرس و شریف

دکتر میثم فرخی*، فاطمه خلجی**

تاریخ دریافت: 1400/10/01

تاریخ پذیرش: 1400/12/25

چکیده

هدف اصلی این تحقیق شناسایی کارکردهای فرهنگی- ارتباطی مساجد دانشگاهی می‌باشد. مساجد از نهادها و کانون‌های اصلی فرهنگی و اجتماعی جامعه است. دانشگاه نیز با توجه به نوع مخاطب خاص خود که قشرهای هیأت علمی، دانشجو و کارکنان و نخبگان علمی و فرهنگی جامعه را شامل می‌شود، از نهادهای تاثیرگذار بر جامعه و مردم بوده که می‌تواند زمینه ساز بسیاری از تحولات کشور باشد. بنابراین طرح‌ریزی، تدوین و اجرای شایسته‌ی برنامه‌های فرهنگی در این نهاد مهم (مسجد دانشگاه) ضروری و سودمند به نظر می‌آید. برای انجام این پژوهش با روش تحقیق کیفی و تحلیل مضمون و انجام نمونه‌گیری هدفمند، مصاحبه‌هایی با متولیان امر در سه مسجد دانشگاه تهران، تربیت مدرس و شریف، با رویکرد کارکردهای ارتباطی و فرهنگی مسجد، صورت پذیرفته؛ و جزئیات برنامه‌های فرهنگی و ارتباطی مسجد دانشگاهی در جدول نکات کلیدی بارگذاری شده‌اند. با بررسی صد مورد نکات کلیدی و در نظر گرفتن هم‌سان بودن برخی مفاهیم و مقوله‌های اصلی، مضامین پایه استخراج شده‌اند. با بررسی مشابهت این مضامین و اعمال هم‌پوشانی بین آنها، هشت مورد مضامین سازمان‌دهنده که در واقع همان کارکردهای فرهنگی- ارتباطی مسجد دانشگاهی بوده، احصا گردیده است. در پایان، کارکردهای ویژه فرهنگی- ارتباطی مسجد دانشگاهی با رویکردهای آموزشی، روشنگری، فرهنگ سازی، تبلیغی، خدمت‌رسانی، اطلاع‌رسانی، ارتباط با مخاطب و ارشادی، بررسی و شناسایی شده‌اند.

کلیدواژه‌ها: کارکرد فرهنگی، کارکرد ارتباطی، مسجد دانشگاهی، فرهنگ، ارتباطات.

*. استادیار گروه ارتباطات و مطالعات فرهنگی دانشکده رفاه تهران.

** . کارشناسی ارشد تبلیغ و ارتباطات فرهنگی دانشگاه سوره.

مقدمه

جایگاه ویژه مسجد به عنوان یک نهاد دینی که می تواند نقش بسزایی در رشد و تعالی مخاطبین خویش داشته باشد، ضرورت تقویت و حفظ مؤلفه های فرهنگ دینی و سبک زندگی اسلامی در جامعه به منظور مقابله با تهاجمات فرهنگی و تغییرات نامطلوب سبک زندگی را بیان و برجسته می سازد. در کنار نهاد و رسانه ای چون مسجد، جایگاه دانشگاه نیز حائز اهمیت است. اهمیت دانشگاه به عنوان مرکز رشد و بالندگی نیروهای جوانی که آینده علمی و فرهنگی کشور را در دست دارند؛ بخوبی بیانگر ضرورت موضوع این پژوهش (شناسایی کارکردهای فرهنگی ارتباطی مساجد دانشگاه ها) می باشد. نپرداختن به کارکردهای ارتباطی و فرهنگی نهاد اجتماعی مهمی مانند مسجد دانشگاه، مطمئناً موجب لطمه های فرهنگی و اثرگذاری نامطلوب زیادی خواهد شد؛ چراکه قشر حاضر در دانشگاه ها (اعضای هیات علمی و استادان، دانشجویان جویای علم و پژوهش و کارکنان دانشگاه ها) از اقشار بسیار تاثیرگذار در متن جامعه و اتفاقات کشور می باشند. بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران نیز که یکی از دغدغه های اصلی شان و شاید یکی از اهداف انقلاب اسلامی همین مساله تاثیرگذاری فرهنگی باشد، در این خصوص می فرمایند: «دانشگاه مرکز سعادت و در مقابل، شقاوت یک ملت است. از دانشگاه باید سرنوشت یک ملت تعیین شود. دانشگاه خوب یک ملت را سعادتمند می کند و دانشگاه غیر اسلامی و بد، یک ملت را به عقب می زند» (امام خمینی، 1389: ج 8: ص 61). ملت و کشوری که به پتانسیل مفید موجود در دانشگاه، اعم از دانشجویان جوان و پویا و اساتید صاحب علم، اندیشه، نظریه و پژوهش، بی توجه باشد، خسران زیادی خواهد داشت.

مساجد دانشگاه ها با ارائه برنامه ها و کارکردهای مناسب فرهنگی و ارتباطی، یکی از نقاط قوت اعتلای دانشگاه می باشند. این مساجد با دوری از روزمرگی و ارائه برنامه های پرمحتوا در هر موقعیت، امکان جذب نیروهای زیادی از دانشجویان را خواهند داشت. البته شاید موضوع مهمتری که اهمیت و ضرورت این تحقیق را نمایان می سازد، اثرگذاری برخی رسانه های ارتباط جمعی بر روی بعضی مخاطبین دانشگاهی (استاد، دانشجو و کارمند) باشد. اثری که شاید با ارائه برنامه ها و کارکردهای مناسب تر مساجد دانشگاه، خصوصاً جذب مخاطب از هر قشری و نه فقط یک قشر خاص، می توان شاهد محیطی بمراتب پویاتر و شکوفاتر در دانشگاه باشیم. در عصری که کارکرد

سرگرمی رسانه‌ها و کمک آنها به پرکردن اوقات فراغت، دارای کژ کارکردهایی چون غفلت از واقعیت، تنزل سلیقه عمومی، تخریب هنر متعالی و عادت به تن آسایی است (مهدی‌زاده، 1397: 52) و رسانه‌ها نقش اصلی را در انتقال پیام و هدایت افکار و اذهان دارند، اثر و نقش مهم رسانه‌ای چون مسجد در کنار سایر رسانه‌های موثر فرهنگی، پررنگ تر می شود. این پژوهش و تحقیق بر روی مساجد سه دانشگاه تهران، تربیت مدرس و شریف می باشد. انتظار این است که بتوان در پایان این تحقیق با پژوهشی که انجام می گیرد و نیز مصاحبه‌های میدانی که از متولیان امر دانشگاهی انجام شده است، بتوان کارکردهای فرهنگی - ارتباطی مساجد دانشگاه‌ها را شناسایی کرد. این پژوهش در جستجوی پاسخ به این سوال است که کارکردهای فرهنگی ارتباطی مساجد دانشگاهی چیست؟

ادبیات تحقیق

پیشینه پژوهش

درخصوص موضوع مسجد و ابعاد مختلف آن از قبیل: معماری، موقعیت مکانی یک مسجد خاص، نقش مسجد در دورانهای مختلف (مثلا دفاع مقدس) و یا نقش مساجد در جامعه (محله، منطقه، روستا و) تحقیقات، پایان نامه ها و مقالاتی نگارش شده اند. اما درخصوص موضوع این تحقیق، یعنی کارکرد شناسی فرهنگی ارتباطی مساجد دانشگاهی، پایان نامه مستقل یا نزدیک به موضوع یافت نشد. در جدول ذیل اهم پژوهشهای مرتبط ذکر شده است

نام تحقیق	عنوان تحقیق	خلاصه نتایج
رجعلیان (1392)	چالش‌های تبلیغ و ارتباطات فرهنگی در مساجد و ارائه راهکارها؛ بررسی موردی 22 مسجد در شهر تهران	وجود ارتباط مستقیم بین حضور اقشار گوناگون مردم و آسیبهای موجود در مسجد (نگرش افراد به مسجد، امام جماعت، متولیان، بسیج و آموزش در مسجد و) و نیز آسیب‌های موجود در حوزه تربیت اسلامی، بسیج، امام جماعت و تشویق در مساجد به ترتیب بیشترین میزان همبستگی را با حضور اقشار مختلف مردم در مسجد داشته است.

طالب نژاد (1393)	بررسی عوامل تبلیغاتی و ارتباطی موثر بر جذب جوانان به مساجد؛ مطالعه موردی: شهر فریدون کنار	وجود رابطه معنادار بین فعالیت کانون فرهنگی هنری مساجد و رسانه‌های جمعی، معماری و فضای مساجد، شایستگی فعالان مسجدی از یک طرف و میزان جذب جوانان به مساجد (شهر فریدونکنار) از طرف دیگر می- باشد.
قربانیان (1394)	آسیب شناسی تبلیغات دینی در مساجد؛ مورد مطالعه چهار مسجد شهر تهران	پژوهش ناظر به آسیب شناسانه درباره عملکرد مساجد در عرصه تبلیغ دینی و شناسایی مشکلات و کمبودهای مدنظر در مساجد مورد مطالعه که یا خود موجب خلل در امر تبلیغ هستند و یا تأثیر آن را کم می‌نمایند
کردلو (1394)	مساجد شهر کرج و چالشهای تبلیغ و ارتباطات فرهنگی	شناسایی چالشهای تبلیغی و ارتباطی مساجد کرج شامل سن بالای برخی ائمه جماعات، عدم در نظر گرفتن ظرفیت مخاطبان هنگام سخنرانی و نیز طولانی بودن سخنرانی‌ها، فرسوده بودن بنای مسجد، عدم توجه کافی به نظافت مسجد و نیز سیستمهای نوآورانه جدید، عدم توجه به اوقات فراغت والدین و بزرگسالان مسجد که در مجموع به نظر می‌رسد متولیان این مسجد فقط وظیفه برپایی نماز جماعت را در برنامه های خود دارند.

تعریف مفاهیم کارکرد

در ساده‌ترین لفظ به معنای بازده، راندمان، عملکرد و محصول می‌باشد. کارکرد به معنای عمل، کار و نیز اندازه و مقیاس کار انجام شده می‌باشد (لغت نامه دهخدا) و (فرهنگ فارسی معین). واژه Function از ریشه لاتینی Functio بمعنای انجام یک وظیفه پذیرفته شده می‌باشد. در فارسی معادل‌هایی مانند: نقش، عمل، خدمت، شغل دارد. در علوم اجتماعی به نقشی گفته می‌شود که یک جزء از کل آن را پذیرفته و به پایان می‌رساند. در یک تعریف کوتاه می‌توان گفت: کارکرد به مجموعه فعالیت‌هایی گفته می‌شود که در جهت برآوردن یک نیاز یا نیازهای نظام انجام

می‌گیرد (ریتزر، 1382: 131).

فرهنگ

از ترکیب فر (پیشوند) به اضافه هنگ از ریشه هنگ اوستایی به معنی کشیدن و فرهیختن می‌باشد، و نیز به معنای تعلیم و تربیت (در مدارس و دانشگاهها) است (لغت نامه دهخدا). در فرهنگ لغت دیگری آمده است: فرهنگ، مجموعه آداب و رسوم و مجموعه علوم و معارف و هنرهای یک قوم است (فرهنگ معین). اصطلاح «فرهنگ» دارای معانی و مفاهیم متنوع بوده و در سیر تاریخی خود معانی مختلفی دارد؛ مانند: ادب، تربیت، دانش، معرفت، مجموعه آداب و رسوم و آثار علمی و ادبی یک ملت، کتاب لغت، نیکویی، پرورش بزرگی، فضیلت، شکوه‌مندی، هنر، حکمت، شاخ درختی که زیر زمین خوابانند و بر آن خاک ریزند، و نیز تعلیم و تربیت، آموزش و پرورش، مکتب و ایدئولوژی (صاحبی، 1384: 60). فرهنگ در مطالعات فرهنگی الزاما معادل فرهنگ والا یا آثار اصیل فرهنگی نیست؛ بلکه دربرگیرنده مجموعه‌ای متعارض از رویه‌های بازنمایی است که بر رویه‌های شکل‌گیری و باز شکل‌گیری گروه‌های اجتماعی تاثیر می‌گذارد (مهدی‌زاده، 1397: 224).

ارتباط

واژه ارتباط (communication) از ریشه لاتین کلمه communis به معنای «اشتراک» گرفته شده است. ارتباط بیانگر فرآیندی است که در آن پیامی از مجرا یا کانالی توسط فرستنده به گیرنده (مخاطب) انتقال می‌یابد. واژه مخاطب که در فرآیند ارتباطات جمعی اصطلاحی رایج است، برای اشاره به دریافت‌کنندگان پیام در مدل ساده خطی (منبع، مجرا یا کانال، پیام، دریافت‌کننده، اثر پیام) است که توسط پیشگامان حوزه رسانه‌پژوهی ارائه شده است (مک کوایل، 1398: 11). ارتباط به عبارتی به گردش پیام بین فرستنده و گیرنده اطلاق می‌شود. این واژه (در علوم ارتباطات) مفاهیم گوناگونی را شامل می‌شود؛ از جمله: انتقال و انتشار آگاهیها و اندیشه‌ها، ایجاد پیوستگی اجتماعی، اشتراک فکری و همکاری عمومی (خانیکی، 1392: 171). و نهایتا تعریف پیشنهادی دکتر مهدی محسنیان‌راد برای ارتباط را از کتاب ارتباط‌شناسی ایشان نقل می‌کنیم که: ارتباط عبارت است از فراگرد انتقال پیام از سوی فرستنده برای گیرنده، مشروط بر آنکه درگیرنده‌ی پیام، مشابهت معنی

با معنی موردنظر فرستنده‌ی پیام/یجاد شود (محسنیان‌راد، 1396: 57).

کارکرد فرهنگی مسجد

کارکرد فرهنگی مسجد در واقع به معنای نقشی است که مساجد در جهت افزایش آگاهیها و بینش‌های مردم، در زمینه‌های گوناگون مذهبی ایفا می‌نمایند (منصوریان، 1386: 240). به عبارتی منظور، برنامه‌ریزی برای باید و نبایدهای فرهنگی یا آیینی و تدوین مناسب علوم و معارف می‌باشد. کارکردهای فرهنگی، دینی و اجتماعی این نهاد مهم اسلامی در زمان‌های مختلف، به این شرح می‌باشند: کانونی برای تجمع مسلمین در مناسبات مختلف دینی و مذهبی و محلی برای ادای شعائر و عبادات و آیین دینی؛ مکانی برای تصمیم‌گیرهای مهم امت سلامی (سیاستگذاری، جنگ، دفاع و ...؛ مکانی برای سخنرانی‌های سیاسی، اعتقادی، اجتماعی؛ و نهایتاً محل مورد وثوقی برای دادرسی و تظلم‌خواهی. این نهاد دینی باعث فرهنگ‌سازی صحیح می‌باشد که منجر به ایجاد تعهد فردی و اجتماعی نیز در فرد می‌شود؛ و درواقع یک واحد اجتماعی کوچک از جامعه اسلامی بوده و نمونه مشخص تبلور ارزش‌های اسلامی است. ارزشها و هنجارهایی مانند: تقوا، جهاد، برادری، مساوات و عدالت، علم‌آموزی و پرورش در کنار آموزش افراد متعهد. کارکردهای فرهنگی مسجد دانشگاه نیز باید بالفعل در چارچوب برنامه‌های برنامه‌ریزان امور مساجد دانشگاه قرار گرفته و بها دادن به این نهاد ارزشمند دینی - اجتماعی و شناخت صحیح ظرفیت‌های مختلف آن، و با وجود حضور قشر فعال و فرهیخته دانشگاهی اعم از استادان، دانشجویان و کارکنان، دربرنامه‌ریزی‌های فرهنگی، اجتماعی و دینی قابل توجه باشد.

کارکرد ارتباطی مسجد

منظور از کارکرد ارتباطی، عملکرد و برنامه‌ریزی و درنهایت خروجی یک مجموعه، سازمان یا نهاد در زمینه برقراری ارتباط با مخاطب می‌باشد؛ که نوع این عملکرد و برنامه‌ریزی انجام شده و نوع ارتباط با مخاطب، در پیشبرد اهداف آن سازمان یا نهاد بسیار مفید خواهد بود. کارکرد ارتباطی یک مسجد فراتر از بعد فقط عبادی آن و انجام فرائض دینی می‌باشد. چراکه در تعریفی عام و رایج، ارتباط به معنای فرآیند انتقال پیام از فرستنده به گیرنده، به شرط همسان بودن معانی بین آنهاست. در فرآیند ارتباط وجود فرستنده، پیام و دریافت‌کننده‌ی مشخص ضرورت دارد (محسنیان‌راد،

1396: 39؛ که این فرآیند در کارکرد ارتباطی مسجد نیز صادق است. از کارکردهای ارتباطی مسجد می‌توان به کارکرد خبررسانی، اطلاع‌رسانی و مواردی این‌چنین، اشاره کرد. مسجد یک دانشگاه راههای متعددی برای خبررسانی یا اطلاع‌رسانی دارد؛ مواردی مانند:

- ❖ بولتن، بنر یا تابلوهای خبررسانی؛
- ❖ ارسال پیامک بر روی تلفن همراه؛
- ❖ فعالیت در فضای مجازی با ایجاد کانال‌ها یا گروه‌های مجازی؛
- ❖ چاپ و پخش بروشور برای برنامه‌های خاص یا مناسبتی.

مساجد دانشگاهی

شاید کمی دور از ذهن به نظر بیاید که از زمان صدر اسلام، دانشگاه اسلامی جایگاه ویژه‌ای داشته است. در زمان ظهور اسلام و در راستای فرامین حضرت محمد (صلوات اله علیه)، علم‌آموزی و طلب علم شان والایی داشت. استفاده از مسجد در جایگاه دانشگاه و نیز تشکیل مدارس در مساجد (در زمینه‌های فقه و اصول، تفسیر و کلام، طب و نجوم و ...) بسیار متداول بوده است. توجه دقیق به اجتماعات و تشکیل جلسات علمی در مساجد بزرگ و مشهور آن زمان و مجامع ممتاز و مناسبی که با شرکت متفکران و دست‌اندرکاران مسائل تعلیماتی در آن مراکز به وجود آمد، همه دلایل کافی و آشکاری بر میزان پویایی و باروری فکری و علمی قابل ملاحظه در آن دوره از تاریخ اسلام است (غنیمه، 1372: 58). مساجد دانشگاهی تقریباً در همه بلاد اسلامی وجود داشته‌اند.

در ایران نیز نمونه مساجد دانشگاهی فراوان بوده است. ایرانیها در این زمینه اولین نبودند؛ اما بسیار سریع دست به کار شدند. در قرن اول هجری، مسجد آدینه سیستان ساخته شد و حسن بصری در آن به آموزش پرداخت. در اواخر همان قرن، مسجد جامع بخارا شکل گرفت و حلقه‌های درس و مباحثه در دایر شد. در قرن‌های بعد، نمونه این مساجد در شهرهای نیشابور، همدان، کرمان، یزد، قزوین، شیراز و اصفهان و حتی شهرهای کوچک‌تر مانند بردسیر کرمان ساخته شد و مورد استفاده عالمان و دانشجویان قرار گرفت (حجتی، 1385: 28). یکی دیگر از مراکز معتبر علمی - اسلامی در مرکز ایران، شهر تاریخی اصفهان است که بواسطه شهره بودن در ظهور چهره‌های درخشان تاریخی و ادبی و شخصیت‌های بارز علمی و نیز وجود مساجد کهن و مراکز متعدد علمی، به عنوان «دارالعلم شرق» معروف بوده است (غنیمه، 1372: 70).

چهارچوب نظری پژوهش کارکرد (Function)

محوری ترین مفهوم در کارکردگرایی واژه «کارکرد» است. کارکرد معادل واژه فونکسیون در زبان فرانسه و فانکشن (Function) از ریشه لاتین در زبان انگلیسی می باشد که دارای استعمالات گوناگون است به گونه ای که دستیابی به معنای دقیق کارکرد تنها از طریق قرار دادن آن در نظام معنایی سخن میسر می گردد. در زبان فارسی برای واژه متداول زبان های اروپایی و آمریکایی یعنی فونکسیون یا فانکشن معناهای کار، کارکرد، عمل و وظیفه را به کار می برند که در همه آنها مفهوم فایده بری و اثرگذاری مستتر است (آراسته خو، 1381: 734) در ادبیات علوم اجتماعی کارکرد به معانی مختلف استعمال شده است: اثر و نقش (دورکیم، 1381: 51؛ ریشه، 1375: 127 و 131) وظیفه، معلول، عمل، فایده، انگیزه، غایت، نیت، نیاز، نتیجه و حاصل از جمله این کاربردهاست. (ر.ک پور احمد، 1376: 3) اگرچه در اکثر موارد، این معانی مکمل یکدیگرند، اما در زمینه های مختلف معانی آنها متفاوتند. (توسلی، 1369: 217؛ مالدینوفسکی، 1379: 195) علی رغم تعدد استعمال کارکرد، عام ترین معنای آن در جامعه شناسی نتیجه و اثر است که انطباق یا سازگاری یک ساختار معین یا اجزای آن را با شرایط لازم محیط، فراهم می نماید. (گولد، 1376: 679؛ اسکیدمور، 1372: 141) بنابراین، معنای کارکرد در منطق کارکردگرایی، اثر یا پیامدی است که یک پدیده در ثبات، بقاء و انسجام نظام اجتماعی دارد. این معنا از همان دو معنای ریاضی و زیستی مشتق گردیده و حاوی مفاهیم کل، جزء و رابطه است.¹

حال اگر تاملی نظری در مفهوم کارکرد داشته باشیم می توان معانی و تعاریف ذیل را در نظر گرفت که هر یک به گونه ای تلاش کردند واژه فانکشن را توصیف نمایند:

کارکرد عبارت از حاصل یا نتیجه نوعی وجود یا عمل (حرکت) اشخاص یا اشیا و از جمله پدیده های لمس ناپذیری چون الگوهای فرهنگی، ساختارهای گروهی و نگرش هاست. (گولد، 1376: 678)

¹. در ریاضیات و آمار فونکسیون به معنای تابع (جبری) به کار می رود مثلاً در آمار می گویند در صد زاد و ولد تابعی از سطح دانایی و شناخت و مسئولیت توسط افراد است (آراسته خو، 1381: 734)

کارکرد (به معنی فایده) عبارت از فایده هر چیزی است در کل نظام، خواه نظام اجتماعی باشد یا فرهنگی یا طبیعی. لذا مفهوم این اصطلاح گسترش می یابد و شامل عمل، نقش و وظیفه ای که آدمی در اجتماع دارد، می گردد به همین معنی هماهنگی وظایف اعضای جامعه که اصطلاحاً کارکرد جامعه نامیده می شود (طیعی، 1358: 888)

ژرژ گویچ جامعه شناس فرانسوی از کارکرد چهار معنای متمایز تشخیص داده است:

به معنای وظیفه ای که هر طبقه باید در داخل جامعه کل انجام دهد

به معنای رابطه طبقه ای با طبقه دیگر

در معنای اقتصادی یعنی یک گروه در حیات اقتصادی که از یک طرف شامل نقش در تولید، توزیع و مصرف است و از طرف دیگر شامل قدرت اقتصادی، فایده، درآمد، ثروت، حرفه و... در معنای کاردانی گروه، که گروه موظف به انجام آن است. بر اساس این معناست که تعریف هر گروه وابسته به انجام فونکسیون خاص است. (مندراس، 1352: 85)

تالکوت پارسونز کارکرد را عبارت از فعالیت هایی می داند که باید انجام بگیرند تا حیات اجتماعی را ممکن سازند (Parsons, 1973: 384)

اما در مجموع می توان این گونه بیان کرد که کارکرد مفهومی تبیینی است، ابزاری که از طریق آن جز بر کل مرتبط می شود و به بهترین وجه می توان رویدادهای اجتماعی را برحسب کارکردهایی که انجام می دهند یعنی کمکی که به دوام و بقای جامعه می کند تبیین کرد. (شاپان مهر، 1379: 483) به عبارت دیگر اصطلاح کارکرد در کلی ترین مفهومی که در علم اجتماعی از آن استفاده می شود ظاهراً به نوعی نتیجه (اثر) اشاره می کند (گولد، 1376: 679). اثر یا نقشی که هر پدیده در نظام اجتماعی ایفا می کند و در تعامل با سایر پدیده ها و اجزای جامعه از خود بروز و ظهور می نماید.

نظریه کارکردگرایی

کارکردگرایی از جمله مکاتب جامعه شناسی است که در آن نظریه پردازی هایی انجام شده که حوزه فعالیت شان در پارادایم مسلط قرار دارد. آنچه در این نظریات مهم و کلیدی است توجه به نظم و ثبات در جامعه است که اکثر نظریه پردازان کارکردگرایی (مانند دورکیم، اسپنسر،

پارسونز) بدان توجه داشته اند. (اسکیدمور، 1372: 139-214) اجماع بر این است که کارکردگرایی ریشه در متدهای تجربی علوم طبیعی دارد و مبتنی بر جنبه ی عینیت واقعیت های اجتماعی است (Baker, 2005: 111) پارادایم کارکرد گرا گویای دیدگاهی است که ریشه در جامعه شناسی نظم دارد و از رویکردی عینی گرا به بحث در موضوع خود می پردازد. این پارادایم به دنبال ارائه تبیین هایی از وضع موجود، نظم اجتماعی، تلفیق اجتماعی، همبستگی، ارضای نیازها و فعلیت دارد و از طریق نظریه هایی که متمایل به واقعیت گرایی، اثبات گرایی، جبرگرایی و قانون بنیادی است مقولات عام جامعه شناسی را بحث می کند. این پارادایم در شکل تکامل یافته اش جامعه شناسی نظم را به وجود می آورد و به دنبال تبیین های کاملاً عقلایی در امور اجتماعی است. رهیافتی که پارادایم کارکردگرایی به علوم اجتماعی دارد در سنت اثبات گرایی جامعه شناسی ریشه دارد و این سنت گویای تلاشی همه جانبه جهت استفاده از مدل ها و روش های علوم طبیعی در بعد امور انسانی است (بریل و مورگان، 1383: 67-68)

فونکسیونالیست ها جامعه را به مثابه نظامی یکپارچه و وحدت یافته می دانند که باعث هماهنگی و ثبات در جامعه می شود. بنابراین برای مطالعه جامعه باید اجزا و قسمت های مختلف آن را در ارتباط با کارکردی که هویت در بقا نظام دارند بررسی کرد. «بر اساس این دیدگاه این نظر که تحلیل و درک عملی بایستی تلئولوژیکی باشد یعنی بایستی پدیده های منفرد را در رابطه با منظوری که بر عهده می گیرند تحلیل و تشریح کند امری پایه ای است» (جنسن، 1376: 156) بر طبق بیان هرملکوویتس «نظریه کارکردی کوشش دارد که رابطه متقابل میان عناصر گوناگون کوچک و بزرگ را در یک فرهنگ بررسی کند. هدف آن در اصل دست یافتن به بیانی است درباره وحدت های موجود در فرهنگ از طریق نشان دادن این که چگونه صفت و مجموعه و الگو، هر قدر هم که جدا از یکدیگر باشد دست به دست هم می دهند و مثل دنده های یک ماشین، کلی را به وجود می آورند که حرکتی هموار دارند. و نقشی کارآمد را به انجام می رساند». (گولد، 1376: 678) کارکردگرایی عموماً رویکردی متفاوت داشته و به منظور فهم حیات اجتماعی، نمی خواهد نظام اجتماعی را در هم شکسته و به کوچک ترین اجزا تقلیل دهد، بلکه درصدد است تا ماهیت در هم تافته، زنده و متقابلاً سازگار یک نظام اجتماعی را در کلیتش بفهمد. این امر مستلزم آن است که در اجزا وحدتی بازشناخته شود تا بر اساس آن، اجزا و کل در هم تنیده شده و یک

هویت به دست آید. موضوع اصلی کارکردگرایی، خود افراد نیستند و مرتبط کردن انجام وظیفه به فرد با این عبارت که «کارکرد فرد انجام وظیفه است»، گمراه کننده است. کارکردگرایان درباره یک کارکرد انجام وظیفه صحبت می کنند و سوالاتی را درباره ی اثر انجام وظیفه به عنوان شکلی از کنش اجتماعی مطرح می کنند.

در واقع بنابر اصول کلی حاکم بر نظریات کارکردگرایان نوعی پیوستگی بین اجزا و عناصر اجتماعی وجود دارد که برای بررسی آنها باید به همین کلیت مورد توجه قرار گیرد. آنها نظام اجتماعی را دارای تعادل می دانند و لذا به وحدت اجزا اهمیت می دهند. همچنین بنیان کارکردگرایی بر این واقعیت استوار است که کلیه سنت ها و مناسبات و نهادهای اجتماعی، دوام و بقایشان به کار یا وظیفه ای بستگی دارد که در نظام اجتماعی بر عهده دارند (توسلی، 1369: 211-212) از سوی دیگر در این نظریه جامعه به عنوان شبکه سازمان یافته ای از گروه های در حال همکاری و تعاون در نظر گرفته می شود که به شیوه ای تقریباً منظم و منطبق بر مجموعه ای از قوانین و ارزش ها که بیشتر اعضا در آن شریکند، عمل می کند. از نظر کارکردگرایان، جامعه سیستمی است ثابت و در عین حال متمایل به تعادل. لذا جامعه را دارای شکلی متعادل می بینند که متوازن و هماهنگ عمل می کند (آزاد ارمکی، 1381: 20) بر این اساس نظام اجتماعی مجموعه ای از واحدها و عناصر ساختی و بخش های گوناگون است که یکپارچه اند و متناسب با هم. در این شرایط، نظام اجتماع حتی با فرض داشتن محدوده و مرزهای داخلی که از آنها بتوان چندگانگی را برداشت کرد مثلاً زبان و آداب و اعتقادات، همچنین کلیت واحد و به هم پیوسته ای است که کارکردهای موثر بر هم و بر کل نظام دارند. در چنین شرایطی، مفهوم انسجام و وحدت کارکردی معنا پیدا می کند که هم از سازگاری و هماهنگی عناصر نظام سخن می گوید و هم از کار کردن مناسب هر چیز در جای خود در نظام یاد می کند. (توسلی، 1369: 221-222)

مرور دیدگاه اندیشمندان مرتبط با حوزه کارکردگرایی

کارکردگرایی که ریشه در مکتب ارگانیسم قرن نوزدهم دارد دارای سابقه ای کهن در میان تفکرات اجتماعی است (Gould, 1964: 277) افلاطون از نخستین متفکرانی است که نظریه منظمی در باب تحلیل ارگانی جامعه و دولت عرضه داشته و به تحلیل فونکسیون (کارکردی) تقسیم

کار اجتماعی پرداخته است. (اشرف، 1353: 10) در قرون اخیر به ویژه قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم در ایالات متحده آمریکا در برابر مباحث جنگ طبقات اجتماعی (ذهنی و عینی) مارکسیسم، مباحث پیش کارکردگرایی (فونکسیونالیستی) قوت گرفت و نابرابری های طبقاتی برای دوام و بقای نظم و نظام اجتماعی ضروری به شمار آمد و نسبت به امور پدیده های اجتماعی (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی) از لحاظ اتفاق و توافق برونی و درونی نگریسته شد (آراسته خو، 1381: 735) کارکردگرایی از جمله نظریات عمده جامعه شناسی است، به گونه ای که از اواخر دهه 1930 تا اوایل دهه 1960 جامعه شناسی در آمریکا از طریق کارکردگرایی معرفی می شد. این نظریه در حوزه های گوناگون جامعه شناسی به وسیله کاربران مختلف به کار بسته می شود و در پس زمینه تئوریک غالب نظریات جامعه شناختی، نشانه هایی از آن را می توان مشاهده نمود. (فصیحی، 1389: 110) جامعه شناسان این قرن به شدت تحت تاثیر نحوه وابستگی های متداول عناصر گوناگون جامعه قرار داشتند و این وابستگی ها را از نقطه نظر تئوری تکاملی به تشابهات اندام واره توضیح می دادند. مفهوم کارکرد اجتماعی در قرن نوزدهم به صریح ترین وجه توسط هربرت اسپنسر تنظیم شده بود و توسط او کارکرد از زیست شناسی به علوم اجتماعی راه یافت (گولد، 1376: 679). این مفهوم که بر مبنای قیاسی دیرین بین جامعه و ارگانیسم اتکا داشت بعد از رشد زیست شناسی جدید امکان یافت در نقابی علمی تر عرضه شود. رادکلیف براون تاکید می کند اولین بار دورکیم بود که کتاب هایش شکل دقیق و تنظیم شده کارکرد اجتماعی را ارائه داد (باتومور، 1351: 52). در خلال بخش اول قرن بیستم مکتب کارکردگرا نه تنها ویژگی زیست شناسانه بلکه همچنین از ویژگی کار بسیاری از مردم شناسان اجتماعی خصوصا برانسیلاو کاسپار مالدینوفسکی و جامعه شناسان دیگر تاثیر پذیرفته بود (جنسن، 1376: 157)

معمولا از امیل دورکیم (Emile Durkheim) به عنوان بنیان گذار کارکرد گرایی عصر جدید نام می برند اما می توانیم داروین، مالتوس و اسپنسر، را نیز از مؤسسان کارکرد گرایی به عنوان شیوه ای از تفکر و شیوه اجتماعی به شمار آوریم^۱ (توسلی، 1369: 213) ترنر (Turner) بر این

1. از دیگر بنیان گذاران جدید کارکردگرایی می توان به ای، کی، دیویس (A.K.davis)، اوکی مور (O.K.Morre)، روبرت مرتون (Robert Mertown)، مارین جی لوی (Marian. J.Levy)،

باور است که دورکیم اولین کسی است که ساختار تبیین کارکردی را از منظر روش شناختی بیان کرده و به شکل گیری نظریه های کارکردی پس از خود مدد رسانده است (ترنر، 1373: 40) از دیدگاه توسلی نیز با اینکه مفهوم کارکرد و روش تحلیل کارکردی، در آثار جامعه شناسان قبل از دورکیم نیز یافت می شود، اغلب جامعه شناسان، دورکیم را بنیان گذار نظریه ی کارکردگرایی می شناسند (توسلی، 1369: 213). امیل دورکیم (1858-1917) در تحلیل جامعه شناسانه ی پدیده های اجتماعی (نظیر تقسیم کار اجتماعی، خودکشی و دین)، در کنار تبیین علی، از تبیین کارکردی بهره گرفته است. به زعم دورکیم، استفاده های قبلی از روش تحلیل کارکردی با مشکلات روش شناختی روبه رو بودند. او درصدد برآمد تا مبانی روش شناختی تبیین کارکردی را اصلاح کند.¹ پس از دورکیم، جامعه شناسان و مخصوصاً، مردم شناسان بسیاری همچون رادکلیف براون (Radcliff-Brown) و برانسیلاو مالینوفسکی (Bronislaw Malinowski) تبیین کارکردی را برای تحلیل وقایع اجتماعی مناسب دانسته، در گسترش آن کوشیدند (ترنر، 1373: 34) به طوری که گستره ی این نظریه، از مرز فرانسه، به کل اروپا و پس از آن، از طریق پارسونز (Parsons) و مرتون (Merton) به آمریکا بسط یافت و در دهه های 1930-1960 نظریه ی حاکم بر جامعه شناسی آمریکایی و انگلیسی گردید (ریترز، 1374: 238).

هم زمان با این گسترش، موج انتقادی به این شیوه ی تبیینی آغاز گردید. شدت دفاعیات از این نظریه و انتقادهای وارد بر آن، به قدری افراطی بودند که جمعی از جامعه شناسان همچون کینگزلی (Kingsley) و گولدنر (Gouldner)، نظریه ی کارکردی را جامع دانستند و عده ای دیگر مثل ترنر (Turner) و ماریانسکی، آن را فاقد هرگونه وجهت منطقی برای تحلیل پدیده های اجتماعی معرفی کردند (همان: 216). در مجموع به طور خلاصه اندیشه و آرای افلاطون نسبت به جامعه و

تالکوت پارسونز (Talcot Parsons) و ویلیام وایت (William White) اشاره کرد

1. امیل دورکیم به تبعیت از کنت و اسپنسر «روش» را به صورتی آزاد از علوم طبیعی اقتباس کرد. او در روش شناسی بین علل، کارکردها و ساختارها تمایز قائل شد و بر این اساس، شالوده مستحکمی برای کار آتی در زمینه پارادایم کارکردگرایی فراهم کرده است (آزاد ارمکی، 1383: 29 و گولدنر، 1373: 140-147)

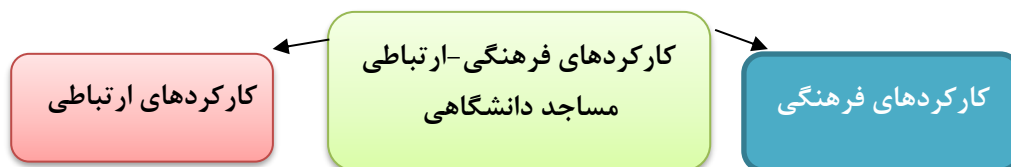
انسان مهم ترین بنیان های تاریخی کارکردگرایی مدرن نسبت به جامعه و انسان محسوب می گردد. از آمیزش این زیربنا با ساخت تکنیکی علمی و فرهنگ جدید، جامعه شناسی نوین متولد شد. ولی افکار افرادی مانند آگوست کنت، هربرت اسپنسر و امیل دورکیم به صورت مستقیم تر به شکل گیری این الگوی نظری نقش داشته است (ریتزر، 1380: 121-122؛ کوزر، 1380: 202؛ دورکیم، 1343: 124) سپس این نظریه به صورت نظام مند توسط مالدینوفسکی و رادکلیف برون در مردم شناسی و تالکوت پارسونز در جامعه شناسی مطرح گردید. افرادی مانند مرتن و ام. ج. لوی آن را بسط داده و جرح و تعدیل نمودند.

به طور خلاصه، اساس تبیین کارکردی و نظریه ی کارکرد گرایی را می توان این گونه بیان کرد:

مکتبی که به موجب آن، جامعه همچون مجموعه ای است از نهادهای وابسته به هم، که هر یک در ثبات کلی جامعه نقش و وظیفه ای دارند. یعنی سازمان اجتماعی در ذات خود دارای نظم و انسجام و وحدت است. در این سازمان که به مثابه یک ارگانیزم زنده عمل می کند، اندام ها و قسمت های مختلف، دارای نقش های حیاتی و تکمیل کننده هستند و وجود آنها به علت دوامی که می آورند ضروری است. «در این بین، تبیین کارکردی در جامعه شناسی می کوشد جایگاه نهادهای مختلف جامعه را براساس پیامدهای سودمندی که آن نهاد برای جامعه در بر دارد، نشان دهد. نکته ی مهم در نظریه ی کارکردی آن است که این نظریه به پیوستگی و کلیت اجزای یک کل و حالت تعادل دینامیکی و تحولات کنترل شده ی آنها توجه می کند و مطالعه ی رفتار فرد و بررسی انگیزه ها و نیات او را وظیفه ی روان شناس می داند» (لیتل، 1373: 156).

مدل مفهومی

با توجه به آنچه گفته شد و نیز هدف پژوهش که شناسایی کارکردهای فرهنگی ارتباطی مساجد دانشگاهی است می توان مدل مفهومی ذیل را مد نظر قرار داد.

- با توجه به مدل مفهومی، سوالات فرعی ذیل مطرح شده است:
1. کارکردهای فرهنگی مساجد دانشگاهی (تهران، تربیت مدرس و شریف) چیست؟
 2. کارکردهای ارتباطی مساجد دانشگاهی (تهران، تربیت مدرس و شریف) چیست؟

روش پژوهش

نوع پژوهش در این تحقیق «پژوهش کاربردی» است و روش تحقیق «کیفی» می باشد. گردآوری داده ها با رویکرد مشاهده و مصاحبه میدانی (عمیق) انجام می گیرد و روش تجزیه و تحلیل داده ها نیز «روش تحلیل مضمون» (Theme analysis) می باشد. تحلیل مضمون، روشی برای تعیین، تحلیل و بیان مضامین موجود درون داده ها در تحقیقات کیفی است. پژوهشگر در تحلیل مضمون، مباحث کلیدی مطرح شده در متن را استخراج، کدگذاری و این داده ها را تحلیل می نماید. در این روش محقق بازنمایی های اجتماعی یا قضاوت گویندگان (مصاحبه شوندگان) را بر مبنای تحلیل پاره ای از عناصر تشکیل دهنده گفتارشان آشکار می کند (کیوی، ریمون و کامپنهود، لوک وان، ۱۳۹۵: ۲۳۹). این روش فرآیندی برای تحلیل داده های متنی است و داده های پراکنده و متنوع را به داده هایی غنی و تفصیلی تحلیل و تبدیل کرده؛ و اتمام این تحلیل و فرایند، تهیه گزارشی از محتوا و معانی الگوها و مضامین در داده ها است (Braun & Clarke, 2006) مراحل تحلیل مضمون عبارتند از: آشنایی با داده ها، ایجاد کدهای اولیه، جستجوی مضمون ها، بازبینی مضمون ها، تعریف و نام گذاری مضمون ها:

قلمرو مکانی مورد مطالعه ی تحقیق مسجد دانشگاه های تهران، تربیت مدرس و شریف هستند. در سه مسجد مورد بررسی جامعه آماری تحقیق برای مصاحبه شامل ائمه جماعت، اعضای هیات امناء و متولیان مسجد می باشند. روش نمونه گیری در این تحقیق نمونه گیری هدفمند با انتخاب سه مسجد دانشگاه های فوق الذکر بوده است. مصاحبه با تمرکز بر روی طیفی خاص و با سوالات هدفمند صورت می گیرد که از بررسی این مشاهده ها و مصاحبه های میدانی، تحلیل داده ها به روش تحلیل مضمون انجام خواهد شد. طراحی سوالات بگونه ای بوده است که محقق و مخاطب را به سمت و سوی اهداف تحقیق سوق دهد. مصاحبه شوندگان هدفمند این تحقیق، متولیان امر مساجد

دانشگاه می‌باشند. افرادی شامل: امام جماعت و نماینده‌ی نهاد رهبری دانشگاه، اعضای هیات امنای مسجد، اعضای نهادهای وابسته به مسجد مانند دارالقرآن، حوزه دانشجویی، کادر نهاد رهبری، هیات‌ها و تشکل‌های وابسته به مسجد و قشر دانشگاهی فعال در مسجد دانشگاه (هیات علمی، دانشجوی و کارمند). علت انتخاب این نمونه‌های هدفمند، مصاحبه با افراد مطلع از برنامه‌های فرهنگی و ارتباطی مسجد بوده است.

پژوهش حاضر بر مبنای روش کیفی تحلیل مضمون، داده‌ها از مشاهدات و مصاحبه‌ها جمع‌آوری و کدگذاری شده؛ سپس به مضامین پرداخته می‌شود. این مضامین در گروه‌های منسجمی دسته‌بندی شده و هر گروه از مضامین به گروه مضمون فراگیر متمایزی ختم می‌شود که درواقع ساختار شبکه مضامین می‌باشد؛ که از آن نتیجه‌گیری عنوان این تحقیق منتج می‌شود. خلاصه مراحل ذکر شده در بالا در جدول زیر خلاصه می‌شود:

یافته‌های پژوهش

براساس روش و فرآیند تحلیل مضمون، کدگذاری توصیفی با مطالعه مصاحبه‌ها صورت گرفت و بر این اساس مضامین توصیفی از جز به جز مصاحبه‌ها استخراج شد (در این تحقیق 100 نکته کلیدی، احصا شد). پس از کدگذاری، با قیاس مداوم و چند باره کدهای توصیفی و با تجمیع آنها، کدهایی که نشان‌دهنده تفسیر چندین مضمون بودند، تولید گردید. این کدهای تفسیری، گاهی یکی از کدهای توصیفی بود که تعدادی کد توصیفی دیگر در زیرمجموعه‌ی آن قرار می‌گرفت و سپس با تعدیل، جامع معانی کدهای زیرمجموعه خود می‌شد و یا کد تفسیری جدید بود که محقق برای تجمیع معانی چندین کد توصیفی تولید می‌کرد. در ادامه، مضامین پایه تفسیری و فراگیر، تبیین شدند.

جدول یک: نمونه ای از جدول مضامین پایه

ردیف	نکات کلیدی	مضامین پایه	منبع
1-1	کانون قرآن دفتر نهاد هر ساله برنامه‌های متنوعی را برای انس بیشتر دانشجویان با قرآن، این ودیعه الهی، تدارک می‌بیند. از جمله:	کرسی تلاوت قرآن	مصاحبه اول
2-1	کرسی تلاوت قرآن کلاس‌های آموزشی (تجوید، ترتیل، قرآن به روش اشاره ویژه کودکان دانشگاهیان و ...)	کلاسهای آموزشی قرآن	
3-1	امانت کتاب دوره آموزشی حلقه‌های معرفت	امانت کتاب و لوح فشرده آموزشی	
4-1	آموزش قرآن کریم به کودکان با زبان اشاره امانت سی دی و کتاب با موضوعات متنوع و مهیج نشریه نسیم وصل	چاپ نشریه فرهنگی	
1-2	کانون مهدویت دفتر نهاد نیز کلاسهای آموزشی مرتبط بشرح زیر را برگزار می کند:	کتابخانه و بانک نرم افزار مهدوی	مصاحبه اول
2-2	کتابخانه مهدوی و بانک نرم افزار مهدوی برگزاری نشست‌های مهدوی (رایحه ظهور)	برگزاری مسابقات قرآنی و کتابخوانی	
3-2	برگزاری مسابقات قرآنی و فرهنگی اردوهای زیارتی، سیاحتی، آموزشی، ورزشی مسابقات کتابخوانی	برپایی اردو	

مصاحبه اول	دعوت از اساتید حوزه و دانشگاه	1-3	کانون سلامت خانواده تلاش دارد تا با دعوت از اساتید برجسته حوزه و دانشگاه و ارائه برنامه‌های متنوع همراه لحظه‌های سبز ایشان باشند.
	برگزاری همایشها و کارگاههای آموزشی (زندگی، ازدواج، فرزندآوری)	2-3	برگزاری همایشها و کارگاههای آموزشی با موضوعات مهارت‌های زندگی، مهارت‌های فرزند پروری، مهارت‌های برقراری ارتباط مؤثر، انتخاب آگاهانه ازدواج عاشقانه و آسان و...
	ارائه خدمات مشاوره ای	3-3	خدمات مشاوره فردی در زمینه‌های خانوادگی، اعتقادی و و مشاوره گروهی مشاوره‌ها و معارفه‌های ازدواج دانشجویی
	امانت سی دی و کتاب	4-3	(بهترین یاور) امانت سی دی و کتاب با موضوعات متنوع و مهیج در زمینه مباحث خانواده و انتخاب همسر و...
	برگزاری اردوهای آموزشی معرفتی	5-3	اردوهای آموزشی - معرفتی
مصاحبه اول	برگزاری مناسبتهای میلاد و عزاداری اهل البیت	1-4	هیئت محبین اهل بیت (علیهم السلام اجمعین) دفتر نهاد رهبری نیز، فعالیتهای زیر را دارد: برپایی مراسمات میلاد و عزاداری اهل بیت
	برپایی اردو	2-4	(علیهم السلام) و شبهای احیا اردوهای زیارتی - سیاحتی

	چاپ نشریه	نشریه نسیم و صل (فرهنگی - اجتماعی - سیاسی)	3-4
مصاحبه اول	سخنرانی	برنامه های مسجد (علاوه بر اقامه نماز) ، شامل این موارد ی باشد : سخنرانی مذهبی (تفسیر قرآن - احادیث نبوی)	1-5
	مداحی و مدیحه سرایی	مداحی (متناسب با ایام ولادات و شهادت) تلاوت قرآن (هر روز بین دو نماز)	2-5
	تلاوت قرآن روزانه	سخنرانی علمی (ویژه اساتید با موضوع نسبت علم و دین)	3-5
مصاحبه اول	برگزاری مراسم اعتکاف	بیشترین پیک برنامه های مسجد این ایام است : برگزاری اعتکاف دانشجویی رجبیه	1-6
	برگزاری مراسمات دینی (ماه مبارک و محرم)	برگزاری اعتکاف ویژه اساتدان (برنامه ضیافت اندیشه) ماه رمضان (شامل کرسیهای تلاوت قرآن / محفل انس با قرآن / شب های قدر) ایام محرم الحرام : (صبح ها : زیارت عاشورا / ظهرها : روضه خوانی / شب ها : زیارت عاشورا، سخنرانی و روضه)	2-6
مصاحبه اول	نشست و سخنرانی	بر اساس تقویم فرهنگی مسجد دانشگاه، برنامه های نشستهای متنوع اعم از سیاسی، فرهنگی و اجتماعی برگزار می شود. مانند : سخنرانی در 9 دی ماه / روز وحدت حوزه و دانشگاه / قیام خونین 15 خرداد/22 بهمن	7

8	هیات محبین اهل البیت مسجد دانشگاه، در برپایی مراسمات دینی مهدوی قرآنی، بسیار فعال عمل می کند.	احیای مراسمات دینی	مصاحبه دوم
9	یکی از برنامه های مسجد، سخنرانی علمی استادان همین دانشگاه با موضوعات جدید علمی و منطبق بر مسایل دینی است. (بطور مثال : بررسی علت طواف به دور خانه خدا از راست به چپ و مطابق با چرخش عقربه های ساعت)	سخنرانی های علمی	مصاحبه دوم
1-10	محتوای برنامه های فرهنگی مسجد امور دینی و اجتماعی می باشد؛ مانند: برگزاری نماز جماعت	انجام امور خیریه	مصاحبه دوم
2-10	امور خیریه (پرداخت وام قرض الحسنه) هیات شبانه (بعد نماز مغرب و عشا) سخنرانی های علمی اساتید	اجتماع برای نماز جماعت	
1-11	کارکرد ویژه فرهنگی و ارتباطی مسجد، دیدار صمیمانه قشر دانشگاهی (اساتید، دانشجویان و کارکنان) و بزرگداشت مناسبت های ملی و مذهبی است.	دیدار اقشار دانشگاهی	مصاحبه دوم
2-11		بزرگداشت مناسبات ملی مذهبی	
1-12	برنامه ویژه ارتباطی مسجد با مخاطبین دانشگاهی،	پخش کلیپ	مصاحبه دوم

	حضور و شرکت مسئولین دانشگاه در مسجد و برنامه های مسجد	سخنرانی ، پخش کلیپ ، حضور ریس و مدیران دانشگاه در برخی برنامه های مسجد است.	2-12
مصاحبه دوم	احیای ارزشها	پاسداشت شهدای گمنام دانشگاه از دیگر برنامه های فرهنگی مسجد است.	13
مصاحبه دوم	استفاده از فضای مجازی برای ارتباط با مخاطب و اطلاع رسانی	کارکرد ارتباطی مسجد بصورت های زیر است : سایت نهاد رهبری کانال روابط عمومی لینک هیات محبین	14
مصاحبه سوم	تشکیل کلاس تفسیر قرآن	یک دسته بندی از برنامه های مسجد (علاوه بر اقامه نماز) عبارت است از : تبلیغی در حوزه تفسیر قرآن بزرگداشت ائمه در مناسبتها و اعیاد فعالیت های آموزش قرآن (روخوانی - تجوید - حفظ)	1-15
	پاسداشت اعیاد و شعائر		2-15
	آموزش قرآن	سخنرانی های مرتبط با موضوعات علمی - قرآنی و فرهنگی توسط استادان همین دانشگاه	3-15
	سخنرانی های علمی دینی		4-15

جدول دو : جدول مضامین سازمان دهنده

ردیف	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	شماره مضامین پایه
1	آموزشی	کلاسهای آموزشی قرآن برگزاری همایشها و کارگاههای مهارت آموزی (زندگی، ازدواج، فرزندآوری) ارائه خدمات مشاوره ای برگزاری اردوهای آموزشی کلاسهای رهنمودهای اخلاقی در غالب تفسیر قرآن آموزشهای روشنگرانه برگزاری کارگاه آموزش بانوان آموزش دفاعی آموزش احکام معرفت آموزی دینی و اجتماعی کلاسهای آموزشی علوم اسلامی کلاسهای تدبر و تفسیر قرآن معرفت افزایی و بصیرت افزایی	1-2 3-2 3-3 3-5 16 17 19-2 35-1 35-2 36 61 65-2 72
2	روشنگری و تبیین	دعوت از اساتید حوزه و دانشگاه برای سخنرانی سخنرانی های علمی، دینی و اجتماعی سخنرانی های اعتقادی معرفتی سخنرانی های تبیینی و روشنگرانه سخنرانیهای معرفت افزایی و تدبر در قرآن سخنرانی با حضور نخبگان قرآنی سخنرانی های بصیرت افزایی برنامه های روشنگرانه	3-1 15-4 27 42-2 76 78 90 98

ردیف	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	شماره مضامین پایه
3	تبلیغی	برگزاری مناسبت‌های میلاد و وفات اهل بیت (ع) چاپ نشریه فرهنگی اجتماعی مداحی و مدیحه سرایی کرسی تلاوت روزانه قرآن برگزاری مراسم اعتکاف برگزاری مراسمات دینی (ماه مبارک، محرم، عرفه و) بزرگداشت مناسبات ملی و مذهبی برگزاری نمایش برنامه های مناسبتی برنامه های تبلیغی عرضه محصولات فرهنگی برگزاری هیات هفتگی احیای ارزشها و پاسداشت مناسبت‌ها و شعائر	4-1 4-3 5-2 5-3 6-1 6-2 11-2 39-2 40-3 42-1 57-3 65-1 84-1
4	فرهنگ سازی	امانت کتاب و لوح فشرده فرهنگی آموزشی کتابخانه و بانک نرم افزار مهدوی برگزاری مسابقات قرآنی و کتابخوانی پخش کلیپ سیره شهدا برنامه ریزی برای مناسبت‌ها معرفی روش فرهنگی صحیح احیا و گرامیداشت ارزشها برنامه گرامیداشت شهدا و پاسداشت خانواده شهدا تعیین محتواهای مناسب فرهنگی	1-3 2-1 2-2 12-1 21 29 33-2 50 68

ردیف	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	شماره مضامین پایه
5	خدمت-رسانی	انجام امور خیریه برنامه های رفاهی و خیریه تاسیس صندوق خیریه برپایی اردوهای جهادی بر مبنای خدمت رسانی به مردم	10-1 54 67-1 77-4
6	اطلاع رسانی	اطلاع رسانی میدانی سیستم پیام رسانی اداری اطلاع رسانی در فضای مجازی اطلاع رسانی در سایت دانشگاه اطلاع رسانی فرد به فرد اطلاع رسانی بوسیله دایر کردن غرفه و معرفی فعالیتها اطلاع رسانی میدانی و مجازی و رسانه ای	18-1 18-3 22-2 22-3 74-1 81-1 99

ردیف	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	شماره مضامین پایه
7	ارتباط با مخاطب	اجتماع برای نماز جماعت دیدار افشار دانشگاهی حضور و شرکت مسئولین دانشگاه در مسجد و برنامه‌های مسجد استفاده از فضای مجازی برای ارتباط با مخاطب ارتباط پیامکی ارتباط میدانی با مخاطب ارتباط با قشر جوان ارتباط از طریق فضای مجازی ارتباط چهره به چهره ارتباط با عامه مردم ارتباط با فارغ التحصیلان دانشگاه ارتباط با مخاطب دانشگاهی با تولید فیلم ارتباط با مخاطب غیردانشگاهی ارتباط با مخاطب دانشگاهی از طریق اجتماع افراد در مراسمها	10-2 11-1 12-2 14 18-2 22-1 52 59-1 60-1 64 67-2 69 70-1 97
8	ارشادی	نشستهای مهدوی نشست فرهنگی دانشگاهیان برنامه های ارشادی برنامه های اخلاقی نشستهای اجتماعی برنامه های هدایتی ارشادی اثرگذاری فرهنگی بر فضای عمومی دانشگاه برپایی اردوهای زیارتی سخنرانیهای ارشادی معرفی مسیر و خط مشی صحیح با برنامه های فرهنگی	24 41-1 46 49 53 58 73 77-3 88-2 92

جدول سه : جدول مضامین فراگیر

ردیف	مضمون های فراگیر	مضمون های سازمان دهنده
1	کارکردهای فرهنگی مسجد دانشگاه	آموزشی
		روشنگری و تبیین
		تبلیغی
		فرهنگ سازی
		خدمت رسانی
2	کارکردهای ارتباطی مسجد دانشگاه	اطلاع رسانی
		ارتباط با مخاطب
		ارشادی

تبیین مضمون های فراگیر و مضمون های سازمان دهنده آنها

1. کارکردهای فرهنگی مساجد دانشگاهی

1-1- آموزشی

آموزش از مهم ترین ویژگی های کارکردهای فرهنگی مسجد دانشگاه است. دین اسلام با تبلیغ علم آموزی و معرفت و تشویق به فراگیری دانش، زمینه را برای رشد اندیشمندان فراهم کرده است. امروزه فعالیت های آموزشی در مساجد فقط فراگیری قرآن و احکام و مسائل دینی نیست، بلکه آموزش های فراگیر هم در مساجد قاعده مند شده اند. این کلاسهای آموزشی، بیشتر در راستای تقویت اصول ارزشی، اعتقادی، فرهنگی و یا فردی می باشند. از جمله ی این کلاسها می توان این موارد را نام برد : کلاسهای آموزشی قرآن (ترتیل، تجوید، تفسیر، قرائت و حفظ)، کلاسهای آموزشی معرفتی (مباحث نهج البلاغه، کتب ادعیه مانند صحیفه سجادیه)، کارگاه های آموزشی مهارت افزایی (در زمینه های سبک زندگی قرآنی، ازدواج آسان و عاشقانه، همسر داری، فرزند آوری)، اردوهای آموزشی (طرح ولایت). با توجه به فضای فیزیکی مناسب مسجد و نیز محیط معنوی آن، دایر بودن برخی کلاسهای آموزشی مفید دیگر نیز، بسیار اثرگذار خواهد بود؛ مانند

کلاسهای آموزشی کسب مهارت‌های رسانه‌ای، آموزش هنرها و مهارت‌های زنانه.

1-2- روشنگری و تبیین

ایمان داشتن به ارزش‌های دینی و ملی مسیری هموار برای شکوفایی همبستگی، تعامل و اتحاد بین مردم و جامعه و تعاملات موجود است. روشنگری و تبیین برای رفع شبهات و غبار تردید افراد در مسایل، و نیل انسان به کمال، و پرورش استعدادهای خدادادی اوست، و چه نیکوست این «روشنگری و تبیین» با شناخت درست از مخاطب، جو موجود و روش‌های صحیح در مواجهه با افراد مختلف در پیش گرفته شود؛ که اگر چنین شده و دین، صحیح معرفی شود تمام احتیاجات روحی و جسمی مردم به درستی انجام شده و روشنگری‌ها نتیجه می‌دهد. باید این نکته مدنظر باشد که هدف روشنگریها و استفاده از برنامه‌هایی با این محتوا در برنامه‌های مسجد دانشگاه، صرفاً تبیین صحیح رخدادهای تجربه‌ها برای روشن تر کردن مسیر تعالی فرهنگی و اجتماعی دانشگاهیان باشد.

1-3- تبلیغی

مساجد همواره مامن مراکز تبلیغ دینی، تشکیل کانون‌ها، انجمن‌های فرهنگی و تشکلهای بوده‌اند. یکی از کارکردهای شایان توجه مسجد، کاربرد تبلیغی آن است. مسجد با احیا و تعظیم به شعائر دینی، برپایی مجالس و مناسبت‌های دینی و ملی، پاسداشت ارزشهای انقلابی، اسلامی، میهنی، کارکرد و نقش بسیار مهمی در تبلیغ صحیح دارد. البته قابل ذکر است که امکانات تبلیغی مسجد (منبر و وعظ و خطابه و) در این مهم می‌توانند بسیار کارگشا باشند. مسجدها با تبلیغ صحیح دین و ارزشها، نقش مفید و مهمی در شناساندن صحیح جایگاه دین و ارزشها خواهند داشت. مساجد دانشگاه نیز می‌توانند با تبلیغ صحیح دین و شعائر دینی، انقلابی، آیینی و ملی، توجه قشر دانشگاهی، به ویژه دانشجویان را متوجه نمایند. قشر دانشجویی که از طرفی، شاید فرصت و فراغت پرداختن به این مسایل یا موضوعات دینی انقلابی کشورمان نداشته باشد، و از طرفی تبلیغات نادرست و نامناسب این مسایل، او را احاطه کرده باشد؛ پس مطمئناً کارکرد به روز و صحیح تبلیغی مسجد دانشگاه، بسیار مهم می‌باشد.

1-4- فرهنگ‌سازی

فرهنگ در معنای کلی آن، امری مثبت و سازنده و بمنظور ارتقا به اهداف والای انسانی تعریف و هدف‌گذاری می‌شود و قطعاً بمنظور تعالی و تکامل نهاد بشر می‌باشد. از طرفی هر فرهنگی متعالی

و ارزشمند نیست. مثال بسیار ملموس آن، اینکه: طبعاً انسان غذای فاسد یا آلوده را به مصرف جسم خود نمی‌رساند؛ و چون این آلودگی یا فساد را با چشمانش می‌بیند، لب به طعام ناسالم نمی‌زند. پس شایسته است که خوراک فکر و روح را نیز پالایش کرده و سالم استفاده نماید. یادآوری و تکرار فرهنگ‌های مناسب و مقبول، از امور شایسته احیای آن فرهنگ ارزشمند است که به معنای کلی «فرهنگ‌سازی» از آن یاد می‌کنیم. فرهنگ‌سازی به معنای یادآوری نمادهای فرهنگی جامعه که نسبت به آن توجه کمتری شده است؛ چرا که فرهنگ، مفهومی است که از طریق اجتماعی شدن به افراد آموزش و انتقال داده می‌شود (امیری، 1395). فرهنگ‌سازی دینی نیز در راستای همان تعریف قبلی فرهنگ‌سازی و به معنای تصور عینی به ارزش‌های دینی و نهادینه کردن آنهاست. دانشگاه و مسجد دانشگاه نیز از انجام اقدام و سیاستگذاری برای این یادآوری فرهنگی، مستثنی نیست. مسجد دانشگاه با تکریم مناسبتها و یادآوری هنجارهای ارزشمند تاریخی، مذهبی، ملی، ایرانی، و ... اقدام شایسته‌ای برای فرهنگ‌سازی صحیح جامعه دانشگاهی انجام می‌دهد.

1-5- خدمت‌رسانی

خدمت یا کمک به هم‌نوع، صفتی شایسته توجه و تقدیر است. این نوع مدد‌رسانی، به‌نظر نیاز به آموزش ندارد و امری بدیهی است. در مرتبه متعالی آن، یعنی خدمت انسان به هم‌نوع، مراتب و مراحل بالاتری وجود دارد. انسانها با زندگی اجتماعی و جمع‌نشینی، و شناخت از نیازهای جامعه و افراد آن، کمک و خدماتهای ارزنده‌ای به هم‌نوعان خود می‌کنند. خدمت‌رسانی از جمله اعمال صالحی است که بارها و بارها در قرآن کریم مورد توجه و عنایت قرار گرفته است. این کارکرد به عنوان یک صفت عالی انسانی، نقش هدایت‌گری را در حیات انسان و جامعه انسانی داشته و آثار و برکات فراوان نیز به همراه دارد. منظور از خدمت‌رسانی، اراده برای گره‌گشایی از مسایل روزمره‌ی مربوط به مردم و رفع احتیاجات و نیازمندی‌های آنان (عمرانی، مالی، درمانی و ...) و نهایتاً گشودن راه پیشرفت جامعه و با انگیزه‌ی کمک‌رسانی و احسان به هم‌نوعان و بر مبنای تعالیم دینی و عمل به دستورات خداوند می‌باشد؛ و منجر به مقبولیت عمومی، آرامش روحی و پاداش اخروی می‌شود. یکی از کارکردهای فرهنگی مسجد دانشگاه نیز می‌تواند نوعی از این خدمت‌رسانی و در قالب عمرانی، آموزشی، فرهنگی، کمک به تهیه ملزومات زندگی و یا کسب و کار باشد.

2. کارکردهای ارتباطی مساجد دانشگاهی

2-1- اطلاع‌رسانی

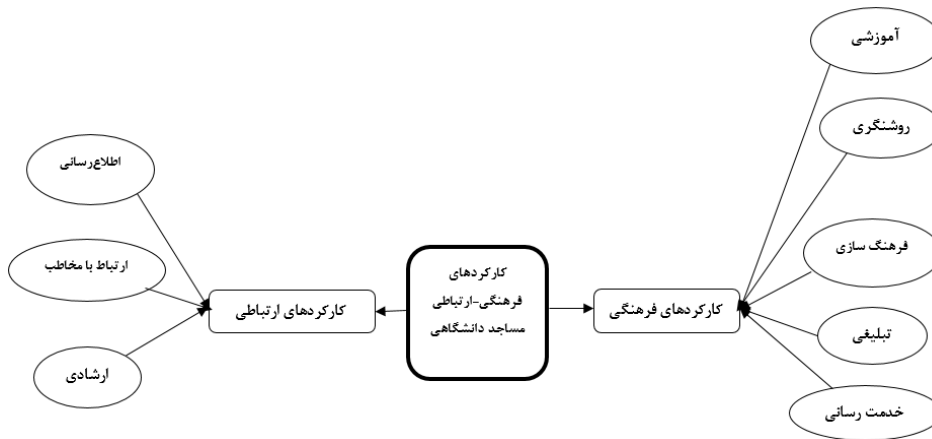
یکی از کارکردهای ارتباطی مسجد دانشگاه، اطلاع‌رسانی است. این مساجد برنامه‌های فرهنگی و آموزشی مختلف و متنوعی دارند و طبیعتاً باید در زمینه اطلاع‌رسانی وقت مناسب و مفیدی اختصاص داده شود تا دانشگاهیان از این برنامه‌ها مطلع شده و امکان حضور و استفاده خود را بسنجند. اگر این امر بطور صحیح پرداخته و انجام نشود، نتیجه فرهنگی مناسب از فعالیتهای مسجد دانشگاه، ابتر و منقطع خواهد بود. اطلاع‌رسانی مسجد دانشگاه باید کامل، جامع، در دسترس و شفاف باشد و امکان رویت و اطلاع و آگاه شدن همه افراد را داشته باشد. برخی اطلاع‌رسانی‌ها میدانی است؛ مانند نصب تراکت و بنر و تابلو و که بیشتر در محوطه دانشگاه و محلهای پرتردد افراد نصب می‌شود. برخی دیگر در فضای اینترنتی (سایت نهاد رهبری) و فضای مجازی (پیام‌رسان- های مختلف مانند ایتا، سروش، تلگرام، اینستا، واتساپ و) انجام می‌شود. بعضی مواقع از طریق خدمات تلفن همراه (ارسال پیامکهای اطلاع‌رسانی)، این برنامه‌ها به اطلاع می‌رسد. اطلاع‌رسانی در کانون‌های فرهنگی مساجد علاوه بر آگاهی‌بخشی از فعالیتهای فرهنگی مسجد، باعث افزایش مشارکت اجتماعی افراد دانشگاهی و جلب نظر ایشان برای حمایت‌های بهتر و بیشتر از فعالیت‌های این نهاد را خواهد داشت.

2-2- ارتباط با مخاطب

تدوین و اجرای برنامه‌های فرهنگی مسجد دانشگاه، علاوه بر اطلاع‌رسانی، نیاز به ارتباط با قشر دانشگاهی دارد؛ چرا که این قشر، مخاطب این برنامه‌ها بوده؛ و هر برنامه و کار فرهنگی نیاز به دریافت بازخورد و نتیجه دارد؛ که از طریق ارتباط با مخاطب، میتوان به هر دو مورد مذکور دست یافت. ارتباط با مخاطب دانشگاهی در مسجد، در واقع زیرمجموعه و قسمتی از کارکرد اطلاع‌رسانی می‌باشد؛ اما در این تحقیق برای توضیح بیشتر آن در دو قسمت گنجانده شده است. این نوع کارکرد ارتباطی مسجد، از جهاتی حائز اهمیت است؛ چرا که حتی با داشتن برنامه‌های فرهنگی مناسب و شاید بسیار مطلوب، اگر زمینه‌ی مناسبی برای ارتباط دوطرفه با مخاطب فراهم نشود، طبیعتاً نتیجه و بازخورد مطلوب به وجود نخواهد آمد. هرچه این ارتباط با مخاطب دانشگاهی (استاد، دانشجو و کارمند) بهتر و بیشتر باشد، امکان جذب افراد برای برنامه‌های فرهنگی مسجد نیز بیشتر و بهتر است.

2-3- ارشادی

کارکرد ارشادی مسجد دانشگاه نیز زیر مجموعه‌ای از کارکرد ارتباطی آن می‌باشد. این نوع کارکرد، رویه هدایتی - ارشادی دارد. تدوین برنامه‌های فرهنگی در مسجد رویکردهای مختلفی دارد؛ مانند رویکرد: آموزشی، تبلیغی، روشنگری و یکی دیگر از رویکردهای برنامه‌های فرهنگی مسجد، رویکرد و نقش ارشادی آن است. شاید به ظاهر، این رویکرد، همان جنبه فرهنگی یا تبلیغی را داشته باشد؛ اما به نظر مفهوم این رویکرد، کمی گسترده‌تر از موارد مذکور باشد. محتوای نقش ارشادی برخی فعالیتهای مسجد دانشگاه، شاید همان رویکرد تبلیغی یا روشنگری یا آموزشی باشد، ولی در اینجا چاشنی هدایت و مسیردهی هم موجود است.

مدل مفهومی مضامین کارکردی (فرهنگی ارتباطی) مساجد دانشگاهی

نتیجه‌گیری

در این تحقیق با بهره‌گیری از تجربیات و دیدگاه‌های خبرگان، متولیان و صاحب‌نظران در حوزه مسجد، کارکردهای فرهنگی - ارتباطی مساجد دانشگاه‌های تهران، تربیت‌مدرس و شریف احصاء گردید.

این کارکردهای فرهنگی - ارتباطی عبارتند از: آموزشی، روشنگری و تبیین، تبلیغی، فرهنگ‌سازی، خدمت‌رسانی، اطلاع‌رسانی، ارتباط با مخاطب و ارشادی.

کارکردهای فرهنگی مساجد دانشگاهی های تهران، تربیت مدرس و شریف عبارتند از: آموزشی، روشنگری و تبیین، تبلیغی، فرهنگ سازی، خدمت رسانی. تمام این فعالیتها و رویکردها در راستای کارکرد فرهنگی مسجد هستند. اگر دقیق تر مشاهده کنیم، متوجه می شویم این فعالیتها، نوعی هم پوشانی با هم دارند. در واقع همگی این فعالیتها زیر مجموعه ی کارکرد فرهنگی مسجد دانشگاه هستند؛ اما در تبیین رویکردهایشان متفاوت هستند. مسجد دانشگاه با رویکرد آموزشی خود منشا بسیاری از آموزشها و مهارت های مفید می باشد؛ که این امر با برپایی کلاسهای مناسب آموزشی و مهارتی (از نوع فرهنگی) به قشر دانشگاهی و در محل مسجد دانشگاه انجام می گیرد. درخصوص رویکرد روشنگری مسجد دانشگاه، این رویکرد مناسب و بجا را می توان با انتخاب و دعوت از سخنران های خوب و مطلع، در برنامه های مسجد دانشگاه دید. شاید عمده برنامه های فرهنگی مسجد در رویکرد تبلیغی آن باشد که در بزرگداشتها و مناسبتها نمود ویژه ای دارد. از دیگر برنامه های فرهنگی مسجد دانشگاه، برنامه هایی با رویکرد فرهنگ سازی است. مساجد دانشگاه با گنجاندن برنامه های پاسداشت و گرامیداشت شهدای جنگ تحمیلی و انقلاب و نکوداشت خانواده های ایشان و نیز تدوین برنامه های مناسب فرهنگی این رویکرد را تقویت می کنند. برنامه هایی با رویکرد خدمت رسانی، از دیگر برنامه های مناسب فرهنگی مسجد دانشگاه است. متولیان برنامه های فرهنگی مسجد دانشگاه، با برپایی اردوهای جهادی در نقاط محروم و آسیب پذیر، و با حضور قشر دانشگاهی، (خصوصاً قشر جوان دانشجو و گاه در کنار اساتید)، کمک رسانی های عمده ی آموزشی، عمرانی، درمانی و فرهنگی، در این مناطق انجام می دهند.

کارکردهای ارتباطی مساجد دانشگاهی های تهران، تربیت مدرس و شریف عبارتند از: اطلاع رسانی، ارتباط با مخاطب و ارشادی. مساجد دانشگاه با رویکرد اطلاع رسانی، فعالیتها و برنامه های تدارک دیده شده برای مخاطبین دانشگاهی را به اطلاع عموم دانشگاهیان می رسانند. این اطلاع رسانی ها ممکن است میدانی و با نصب تابلو و بنر و اطلاعیه باشد؛ و یا با استفاده از فضای اینترنتی و بارگذاری برنامه های مسجد در سایت نهاد رهبری دانشگاه، انجام شود. متولیان مسجد دانشگاه، با رویکرد ارتباط با مخاطب و دریافت بازخورد از مخاطب دانشگاهی، از نظرات مخاطبان که استفاده کنندگان از فعالیتهای فرهنگی مسجد هستند، مطلع شده و با بررسی آنها، سمت و سوی برنامه های مسجد را در جهت مثبت و یا رفع نواقص آن، جهت می دهند. در رویکرد ارشادی نیز

متولیان مسجد دانشگاه، با لحاظ کردن فعالیتها و برنامه‌هایی با رویکرد ارشادی، یاریگر قشر دانشگاهی برای بهتر شناختن برخی امور می‌شوند. سیاستگذاران فعالیتهای مسجد با لحاظ کردن و گنجانیدن برنامه‌هایی با رویکرد ارشادی، مانند: نشست‌های اخلاقی، اردوهای زیارتی، برنامه‌های ارشادی، نشست‌های اجتماعی، به نوعی سمت و سویی به مسیر معرفی شده در برنامه‌های خود به مخاطب عرضه می‌کنند.

منابع

1. آراسته خو، احمد، «نقد و نگرش بر فرهنگ اصطلاحات علمی - اجتماعی»، تهران: انتشارات چاپخش، 1381
2. آریان پور، منوچهر و دیگران (1377)، «فرهنگ پی‌شرو آریان پور»، تهران، جهان رایانه، ج 5
3. آزاد ارمکی، تقی «نظریه های جامعه شناسی»، تهران: سروش، 1381
4. ازکمپ، استوارت (1376)، «روانشناسی اجتماعی کاربردی»، فرهاد ماهر، انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ سوم
5. اسکیدمور، ویلیام، «تفکر نظری در جامعه شناسی»، جمعی از مترجمان، تهران: سفیر، 1372.
6. اشرف، احمد، «فونکسیونالیسم»، نامه علوم اجتماعی، دوره اول، شماره 4. 1353
7. امام خمینی (ره) (1389) صحیفه امام؛ مجموعه آثار امام خمینی، 23 جلد، مرکز تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، چاپ پنجم
8. امیری، رومینا (1395)، جامعه-شناس و مدرس دانشگاه، مصاحبه با خبرنگار ایمنا
9. بریل، گیسیون و مورگان، گارت «نظریه های کلان جامعه شناختی و تجزیه و تحلیل سازمان»، ترجمه محمد تقی نوروزی، تهران، سمت، 1383
10. ترنر، جانانان، «ساخت نظریه ی جامعه شناسی»، ترجمه عبد العلی لهسایی زاده، انتشارات نوید: تهران، 1373.
11. توسلی، غلام عباس. «نظریه های جامعه شناسی»، انتشارات سمت، تهران: 1369.
12. جنسن، آریلد هولت «جغرافیا: تاریخ و مفاهیم (مکاتب، فلسفه و روش شناسی)»، ترجمه جلال تبریزی، تهران: سیر و سیاحت، چاپ اول، 1376
13. حافظ-نیا، محمدرضا (1396)، مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران، سمت، چاپ بیست و سوم

14. حجتی، محمدباقر (1385) **اسلام و تعلیم و تربیت**، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ 21 (به نقل از: ادموند کلیفورد باسورث (1370)، **تاریخ سیستان**، ترجمه حسن اندیشه، انتشارات امیر کبیر)
15. خانیکی، هادی (1392)، **در جهان گفتگو: بررسی تحولات گفتمانی در پایان قرن بیستم**، نشر کتاب هرمس، چاپ دوم
16. دلاور، علی (1398)، **مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی**، تهران، رشد، چاپ هجدهم
17. دورکیم، امیل، «**قواعد روش در جامعه شناسی**»، ترجمه علی محمد کاردان، تهران: دانشگاه تهران، 1343
18. دورکیم، امیل، «**در باره تقسیم کار اجتماعی**»، ترجمه باقر پرهام: تهران: مرکز، 1381.
19. روشندل اربطانی، طاهر (1397)، **سیاستگذاری ر سانه-ای**، دانشگاه تهران، چاپ چهارم
20. ریشه، گی، «**سازمان اجتماعی**»، ترجمه هما زنجانی زاده، تهران: سمت، 1375
21. ریتزر، جورج، «**نظریه جامعه شناسی در دوران معاصر**»، ترجمه محسن ثلاثی، چ پنجم، تهران، علمی، 1380
22. ریتزر، جورج، «**بنیان‌های جامعه شناسی، خاستگاه‌های ایده‌های ا ساسی در جامعه‌شناسی**»، ترجمه تقی آزاد ارمکی، تهران: نشر سیمرخ، 1374
23. سیدعباس-زاده، میرمحمد؛ تجاسب، کامیاب؛ قاسم-زاده، ابوالفضل (1395)، **روش-های علمی و عملی تحقیق در علوم انسانی**، تهران: نشر میزان، چاپ ششم
24. شایان مهر، علیرضا، «**دایره المعارف تطبیقی علوم اجتماعی**»، انتشارات کیهان، چاپ اول، 1379
25. صاحبی، محمدجواد (1384)، **مناسبات دین و فرهنگ در جامعه ایران**، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول

26. طیبی، حشمت الله، «فونکسیونالیسم در شناخت طبقات اجتماعی ایران قدیم»، هشتمین کنگره تحقیقاتی ایرانی، به کوشش محمد روشن، فرهنگستان ادب و هنر ایران، 1358
27. غنیمه، عبدالرحیم (1372)، **دانشگاه های بزرگ اسلامی**، ترجمه نورالله کسایبی، دانشگاه تهران
28. کوزر، لوئیس، «زندگی و اندیشه بزرگان جامعه شناسی»، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، علمی و فرهنگی، 1380
29. کیوی، ریمون و کامپنهود، لوک وان (1395)، **روش تحقیق در علوم انسانی**، دکتر عبدالحسین نیک گهر، تهران، چاپ فرهنگ معاصر، چاپ هفدهم
30. گولد، جولیوس، ولیام ل. کولب «فرهنگ علوم اجتماعی»، ترجمه مصطفی ازکیا و دیگران، تهران: انتشارات مازیار، 1376
31. گولدنر، آلون «بحران جامعه شناسی غرب»، ترجمه فریده ممتاز، تهران: شرکت سهامی انتشار. 1373
32. لیتل، دانیل «تبیین در علوم اجتماعی»، ترجمه عبد الکریم سروش، تهران: انتشارات صراط. 1373
33. مالبینوفسکی، برونیسلاو، «نظریه علمی درباره فرهنگ»، ترجمه عبدالحمید زرین قلم، تهران، گام نو. 1379
34. محسنیان-راد، مهدی (1396)، **ارتباط شناسی**، چاپ هفدهم، تهران، انتشارات سروش
35. مک کوایل، دنیس (1385)، **درآمدی بر نظریه ارتباط جمعی**، پرویز اجلالی، دفتر مطالعات و توسعه رسانه-ها، چاپ دوم
36. مک کوایل، دنیس (1398)، **مخاطب شناسی**، نسخه دیجیتالی، دفتر مطالعات و برنامه ریزی رسانه-ها، نسخه دیجیتال
37. مندراس، هانری «مبانی جامعه شناسی»، ترجمه باقر پرهام، تهران: امیرکبیر، 1352
38. منصوریان، عفت (1386)، **فروغ مسجد** (عوامل و موانع جذب مردم به ویژه جوانان و نوجوانان به مسجد)

39. مهدی-زاده، سید محمد (1397). *نظریه-های رسانه* (اندیشه-های رایج و دیدگاه-های انتقادی)؛ چاپ هفتم، تهران، انتشارات همشهری

40. Braun, V. & Clarke, V. (2006), "Using thematic analysis in psychology", *Qualitative Research in Psychology*, Vol. 3, No. 2, Pp. 77-101.
41. Baker, Keith (2005) "Hybrids, Paradigms and Boundary Spaning: A Conceptual Framework". Birmingham University. Institute of local Government Studies.
42. Gould Julius & William L. Kolb (1985) *A Dictionary of the Social Sciences*, London: Tavistock Publications.
1. Parsons, talcott (1973) "structural functionalism" New York: free press